

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КУКЛІНОВА ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 334.722.01(477.74)

**ЕФЕКТИВНІСТЬ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ
ПІДПРИЄМСТВ (НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ)**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса-2011

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із чинників розвитку економіки України є стимулювання розвитку малих і середніх підприємств (МСП), які завдяки своїм властивостям здатні утворити конкурентне середовище, прискорити економічне зростання країни, збільшити кількість зайнятих працівників, сприяти поповненню бюджету та становленню середнього класу. Виняткова важливість підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств обумовлена також їх значущістю як невід'ємного елемента сучасної ринкової системи господарювання, важливого стабілізаційного механізму, потужного двигуна економічного та науково-технічного прогресу в суспільстві, дієвого засобу розвитку конкуренції та реалізації підприємницького потенціалу населення країни. Підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств вимагає системного підходу до вирішення цієї проблеми в контексті управління стимулюванням розвитку малих і середніх підприємств як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях.

В умовах розгортання кризових явищ та ускладнення бізнес-процесів ефективність стимулювання розвитку малих і середніх підприємств, через об'єктивні та суб'єктивні причини залишається низькою. Обмеженість фінансових коштів знижує конкурентоспроможність цих підприємств на ринку праці та обладнання, призводить до дефіциту робітників необхідної кваліфікації, використання застарілого обладнання та технологій тощо.

Питання про зростання ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств постійно знаходяться в центрі уваги науковців, держави, різноманітних установ. Значний внесок у підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств зробили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені І. Т. Балабанов, А. М. Богатирьов, А. О. Блінов, А. І. Бутенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, Л. І. Воротіна, В. Г. Герасимчук, В. Я. Горфінкель, В. М. Гриньова, Ф. В. Зінов'єв, Б. Н. Ічтовкін, І. М. Комарницький, О. В. Кужель, М. Г. Лапуста, І. Г. Манцуров, А. Ф. Мельник, В. О. Сизоненко, Й. Х. Піхлер, Х. І. Плайнер, С. Ф. Покропивний, Т. В. Уманець, Н. Л. Шлафман та багато інших.

Надбання попередників не вирішили всіх питань щодо шляхів розвитку малих і середніх підприємств, про ефективність цих шляхів, критерії, способи її оцінки, розробки методичних рекомендацій та впровадження їх у практику господарювання з метою подолання негативних тенденцій розвитку малих і середніх підприємств, підвищення ефективності їх стимулювання та забезпечення їх конкурентоспроможності на довготривалу перспективу, подолання негативних наслідків розгортання кризових явищ у країні.

Актуальність вищезазначених питань, їхня недостатня розробленість обумовили вибір теми і визначили мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри економіки підприємства Одеського державного економічного університету в рамках державної бюджетної теми «Організаційно-економічні умови підвищення ефективності реструктуризованих господарчих систем на 2003-2007рр.» (реєстраційний номер 0104U005274) і «Чинники та шляхи посилення конкурентоздатності і підвищення ефективності роботи підприємств в галузях народного господарства України на 2005-2013рр.» (реєстраційний номер 0107U011413).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення теоретичних та методичних підходів до стимулювання розвитку малих і середніх підприємств та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності цього процесу.

Для досягнення мети дослідження було поставлено і вирішено такі завдання:

- обґрунтувати необхідність створення багаторівневої системи стимулювання розвитку малих і середніх підприємств для підвищення ефективності цього процесу;
- уточнити й поглибити поняття «розвиток підприємства», визначити його місце в системі економічних категорій;
- дослідити парадигму категорії «малі і середні підприємства» з урахуванням їх характерних особливостей, ролі і значення в ринковій економіці;
- оцінити сучасний стан та виявити тенденції розвитку малих і середніх підприємств у процесі ринкової трансформації економіки;
- удосконалити теоретичні та методологічні підходи до оцінки ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств та здійснити оцінку цього процесу;
- дослідити склад та проаналізувати чинники, що дають можливість підвищити ефективність стимулювання розвитку малих і середніх підприємств;
- розробити рекомендації та заходи щодо підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств у ринкових умовах господарювання, ускладнених кризовими явищами в економіці.

Об'єктом дослідження є процеси стимулювання розвитку малих і середніх підприємств в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні підходи до стимулювання розвитку малих і середніх підприємств в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії та практики, а також загальнонаукові й спеціальні методи пізнання економічних явищ.

Методи наукової абстракції, аналізу, синтезу застосовано для дослідження категорії «розвиток підприємства», парадигми «малі і середні підприємства» та конкретизації понятійного

апарату. Статистико-аналітичні методи використано для оцінки динаміки, тенденцій, закономірностей розвитку малих і середніх підприємств. Для побудови системи показників оцінювання ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств використано методи логічного узагальнення та аналогії, сходження від абстрактного до конкретного. Методи наукового абстрагування, аналізу та синтезу, статистичні методи, історичний та порівняльний аналіз, принципи системного аналізу, частотний контент-аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій застосовано при комплексному дослідженні процесу стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. Використано системний підхід для визначення основних напрямків підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. Методи економетричного аналізу застосовуються при емпіричному дослідженні залежності впливу кредитних ресурсів, які отримані малими і середніми підприємствами, на показники їх розвитку. Інформаційну базу дослідження склали матеріали Державного комітету статистики України, законодавчі та нормативно-правові документи, бухгалтерська звітність малих і середніх підприємств Одеського регіону, монографії, дослідження й матеріали, опубліковані в періодичних виданнях та отримані автором у результаті особистого дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. У дисертації отримано нові наукові результати, які в сукупності вирішують важливе наукове, практичне завдання підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. Основні положення проведеного дослідження, які характеризують його новизну та винесені на захист, полягають у такому:

вперше:

запропоновано організаційно-економічні важелі підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств на внутрішньому та зовнішньому рівнях на основі використання принципів системного підходу за рахунок детального аналізу проблем, основних тенденцій та особливостей цього процесу;

удосконалено:

змістовну характеристику системи показників стимулювання розвитку малих і середніх підприємств, що дозволяє сформулювати комплексну оцінку ефективності цього процесу;

економічну модель управління обсягом і структурою обігових коштів малих і середніх підприємств, що дає можливість оптимізувати обсяг їх короткострокових кредитних ресурсів;

дістали подальший розвиток:

методологічні основи класифікації малих і середніх підприємств – запропоновано доповнити кількісні критерії віднесення підприємств до малих і середніх якісними критеріями, що дозволить урахувати специфічні особливості малих і середніх підприємств та їхню функціональну роль і значення в ринковій економіці;

механізм удосконалення процесу координації взаємодії між державними, фінансово-кредитними установами та малими і середніми підприємствами, що дає можливість створення спрощеного їх доступу до кредитних ресурсів;

визначення поняття «розвиток підприємства», під яким, на відміну від попередніх, розуміється процес змін на підприємстві, що відбуваються під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, адаптація підприємства до вимог зовнішнього середовища шляхом цілеспрямованих внутрішніх змін, поява нових елементів та властивостей у напрямку прогресу.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретико-прикладні результати дослідження опубліковано в наукових статтях і викладено в дисертації. Положення можуть бути використані в діяльності малих і середніх підприємств, подальших наукових дослідженнях, у навчальній роботі. Теоретичні положення, та практичні рекомендації апробовані та впроваджені в господарську діяльність ПП «Лі-Щань» (акт від 16.11.09), ТОВ «Інтер-Експо». Також практичні пропозиції автора дисертаційної роботи були враховані при розробці ТОВ «Інтер-Експо» проекту постійного діючого виставкового комплексу малих підприємств Одеського регіону (акт від 24.11.09). Результати дисертаційного дослідження були використані при розробці Програми розвитку малого підприємництва в Біляївському районі на 2007-2010р. (акт від 01.07.2010р.). Одеською міською організацією Федерації роботодавців України була прийнята до впровадження система рекомендацій та заходів, спрямованих на підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств Одеського регіону (акт від 26.06.2010р.). Методичні рекомендації дисертаційної роботи сформували передумови для впровадження схеми активної реструктуризації по наданих АБ «Діамантбанк» кредитах малим та середнім підприємствам (акт від 01.07.2010р.).

Результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Управління потенціалом підприємства» в Одеському державному економічному університеті (довідка № І 11-03/411 від 18.11.2009р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до обґрунтування методологічних положень і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. У дисертаційній роботі використано лише наукові результати, що отримані автором особисто. Особистий внесок здобувача у колективно опублікованих працях відображено в переліку публікацій й розвитку теоретичних положень та доведено до рівня практичних пропозицій і рекомендацій. Матеріали статей, що опубліковані, використані у дисертації лише в частині, яка належить автору.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та практичні результати дисертаційної роботи доповідалися на науково-практичних конференціях: Другій Всеукраїнській

науково-практичній конференції «Економіка підприємства: проблеми теорії й практики» (м. Дніпропетровськ, 2004р.); Конференції студентів і аспірантів «Підприємництво: шляхи розвитку» (м. Одеса, 2005р.); Третій міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Європейські інтеграційні процеси й трансграничне співробітництво» (м. Луцьк; 2006р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Інформація, аналіз, прогноз – стратегічні важелі ефективного державного керування» (м. Київ, 2006р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми планування виробництва в умовах переходу до ринку» (м. Алушта, 2006р.); Науково-практичній конференції «Регіональні проблеми й перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції» (м. Київ, 2006р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, контроль і аналіз у керуванні підприємницької діяльності» (м. Черкаси, 2007р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми планування виробництва в умовах переходу до ринку», (м. Алушта, 2007р.); II Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів та студентів «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів на сучасному етапі» (м. Чернівці, 2008р.); Міжвузівській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, викладачів і молодих учених Придністров'я та України «Оцінки й прогнози розвитку соціальної, правової та економічної життєдіяльності суспільства в умовах сучасних перетворень» (м. Тирасполь, 2009р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 2009р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта та наука в умовах глобальних викликів» (м. Сімферополь – м. Судак, 2010р.); підсумкових науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Одеського державного економічного університету, академічних та вищих навчальних закладів України (м. Одеса, 2003-2009рр.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано в 19 наукових працях загальним обсягом 7,67 д.а., з них у фахових виданнях – 9 наукових праць. Особисто автору належить 7,54 д.а., у т.ч. у наукових спеціалізованих виданнях 4,23 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 235 сторінок, у т.ч. 194 сторінки основного тексту. У роботі розміщено 30 таблиць, 17 рисунків, 28 формул, додатки – 24 сторінки. Список використаних джерел містить 181 найменування на 17 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, об'єкт, предмет та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, основний зміст одержаних результатів, що виносяться на захист, та їх практичне значення.

У першому розділі «**Теоретичні та методологічні підходи до стимулювання розвитку малих і середніх підприємств**» узагальнено теоретичні положення категорії «розвиток підприємства», «стимулювання розвитку підприємства», запропоновано методологічні основи до класифікації малих і середніх підприємств, проведено аналіз статистичної інформації про розвиток малих і середніх підприємств України та Одеського регіону зокрема.

Комплексне дослідження категорії «розвиток підприємства» дозволило авторів розглядати її як незворотний процес, який забезпечує спонтанні чи керовані його переходи від одного неповторного стану до іншого через процеси його змін від моменту створення до його ліквідації у напрямку прогресу. Під розвитком підприємства розуміється процес змін, які відбуваються під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів унаслідок адаптації підприємства до вимог зовнішнього середовища шляхом цілеспрямованих внутрішніх змін, протягом якого воно змінює свій стан і характеристики, які приводять до якісних перетворень у цілому з появою якісно нових елементів і властивостей.

Запропоновано категорію «розвиток підприємства» розглядати в комплексі економічних, техніко-технологічних, соціальних, організаційних та екологічних напрямків. Економічний розвиток підприємства передбачає збільшення обсягів виробництва й розширення можливостей задовольняти зростаючі потреби населення; збільшення збуту, в тому числі продукції на експорт; збільшення потужностей (масштабів виробництва); вдосконалювання та переозброєння виробництва, зростання його обсягів; залучення інвестицій та фінансових ресурсів тощо. Організаційний розвиток створює умови для ефективного виробництва підприємства. Техніко-технологічний розвиток виражається в удосконаленні техніко-технологічної бази підприємства, орієнтований на якісні кінцеві результати його господарської діяльності за рахунок техніко-технологічних нововведень. Соціальний розвиток має зняти соціальне напруження в країні та на підприємстві, що виникає у процесі економічного розвитку. Екологічний розвиток підприємств повинен орієнтуватися на раціональне використання природних ресурсів і збереження довкілля для оптимального задоволення потреб людей і забезпечення достатньої якості життя. Тому розвиток підприємства має включати передусім упровадження ресурсозберігаючих та екологобезпечних технологій. Визначено, що процес стимулювання розвитку малих і середніх підприємств – це комплекс заходів, механізмів, спеціальних дій політичного, фінансового, економічного та іншого характеру щодо перетворення економічних, матеріальних, соціальних і духовних стимулів в адекватні мотиви діяльності малих і середніх підприємств. Це економічне спонукання, використання матеріальних, духовних стимулів, які сприяють тому, щоб малі й середні підприємства діяли, розвивалися у напрямку одержання вигоди в інтересах тих, хто застосовує стимулювання.

Обґрунтовано, що перелік засобів стимулювання розвитку малих і середніх підприємств не має вичерпного характеру, оскільки ці засоби не виключають усього різноманіття інструментів впливу на їх розвиток. Сформувавши єдиний механізм стимулювання їх розвитку досить важко, тому що кожен механізм вирішує певні проблеми малих і середніх підприємств. З одного боку, пряме стимулювання малих і середніх підприємств сприяє їх розвитку, а з іншого – цей варіант знижує стимули до розвитку, прояви ініціативи й самостійності, на відміну від непрямой підтримки, яке зміцнює їх економічну волю, що є більше сприятливим в умовах ринкової економіки.

Значна увага до малих і середніх підприємств, їх успіхи й поширення в більшості країн світу пов'язані зі своєрідністю їх ролі. На основі узагальнення теоретичних досліджень та практичного досвіду було визначено, що малі і середні підприємства виконують в економіці ряд важливих та специфічних функцій. На нашу думку, ці функції було виділено з соціальної, економічної та технічної значущості. Завдяки своїй функціональній ролі, своїм властивостям і перевагам малі і середні підприємства вносять істотний внесок у розвиток економіки, що свідчить про необхідність стимулювання їх подальшого розвитку. У дисертації запропоновано кількісні критерії віднесення підприємств до малих і середніх доповнити якісними критеріями для урахування специфічних особливостей, їх ролі та значення в ринковій економіці.

Проведене дослідження дало змогу зробити висновок, що в Україні малі й середні підприємства знаходяться у процесі становлення, показники їх розвитку динамічно змінюються. Як свідчить проведений нами аналіз статистичної інформації за період 1999-2009рр., малі і середні підприємства розвиваються, однак їх вклад у розвиток національної економіки є незрівнянно меншим порівняно із внеском зарубіжних країн. Зростання кількості малих і середніх підприємств має стійку позитивну тенденцію, тоді як фінансові показники мають негативні тенденції, що відображається на їх функціонуванні та можливостях розвитку. Усе це зберігаються головні негативні моменти, серед яких слід зазначити такі: збитковість малих підприємств, їх інвестиційна непривабливість, незадовільна галузева структура, незадовільний фінансовий стан, нерівномірний розвиток по Одеському регіону, зношеність основних фондів, використання відсталих технологій тощо. Отже, досягнутий рівень розвитку малих та середніх підприємств в Україні, зокрема в Одеському регіоні, недостатній для виконання тієї ролі, яку вони повинні виконувати.

У другому розділі **«Організаційно-методичні основи оцінювання ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств»** проведено аналіз категорії «ефективність стимулювання розвитку малих і середніх підприємств», що дозволило сформувавши власний підхід до оцінювання стимулювання їх розвитку на внутрішньому та зовнішньому рівнях і дослідити цей процес.

Підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств вимагає системного підходу до вирішення цієї проблеми в контексті управління стимулюванням розвитку малих і середніх підприємств як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях.

Етапи оцінювання ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств на загальнодержавному та регіональних рівнях за основними напрямками наведено на рис.1.

Рис.1. Складові системи оцінювання ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств на зовнішньому рівні за основними напрямками

Система показників оцінювання ефективності стимулювання їх розвитку має слугувати засобом для виявлення резервів підвищення ефективності стимулювання при мінімальному залученні додаткових ресурсів, бути необхідним знаряддям для прийняття відповідних управлінських рішень. Необхідність розподілу показників ефективності на дві групи: на зовнішньому та внутрішньому рівнях – обумовлено певною антагоністичністю інтересів держави та інших організацій і самих підприємств. Саме тому кожна група має свою систему показників, які характеризують ефективність стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. Також було розроблено основні блоки, які характеризують ефективність стимулювання розвитку малих і середніх підприємств на рівні самого підприємства (рис.8).

Рис. 2. Показники ефективності внутрішнього стимулювання розвитку малих і середніх підприємств

Проведений аналіз діяльності 30 малих і середніх підприємств Одеського регіону за період 2005-2008рр., які відібрано простим випадковим відбором, показав, що на більшості з них спостерігаються скорочення обсягів реалізації, збитковість, низька забезпеченість власними коштами та довгостроковими кредитними ресурсами. Підприємства не мають можливості розвиватися через відсутність довгострокових кредитів на здійснення техніко-технологічного розвитку, не можуть одержати стартовий капітал та оновити виробництво й обладнання.

За допомогою комплексного аналізу процесів стимулювання розвитку малих і середніх підприємств в Україні виявлено, що важливе місце у вирішенні проблеми підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств посідає мікрокредитування. Однак криза банківської системи загострила суперечності між потребами малих і середніх підприємств у дешевих кредитах і можливістю банків у їх наданні.

Визначено, що державні програми та фонди підтримки підприємництва не стали дієвими інструментами через обмежені ресурси бюджетної системи. Прийнятими нормативними актами, незважаючи на наявність недоліків, було встановлено порядок оподаткування малого підприємництва, податкові пільги, сформовано фонди підтримки малого підприємництва тощо.

Водночас поряд із позитивним впливом спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності на формування дохідної частини бюджетів необхідно акцентувати увагу і на прикладах, коли малі підприємства використовують механізм спрощеного оподаткування для ухилення від сплати податків. Проте малі і середні підприємства вимагають ще більшого спрощення та здешевлення процедур реєстрації, реорганізації і ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності. Нагромадження зайвих регулюючих документів, недостатня урегульованість процедур перевірок суб'єктів підприємництва тощо значно ускладнюють як початок, так і здійснення підприємницької діяльності, що призводить до зростання рівня тінізації та посилення соціальної напруги в суспільстві.

Аналіз інфраструктури підтримки малих і середніх підприємств України, зокрема Одеського регіону, дозволив дійти висновку, що, незважаючи на позитивні тенденції щодо зростання кількості елементів інфраструктури, найбільшу питому вагу мають комерційні структури, що надають послуги на платній основі, часто на не вигідних умовах для малих і середніх підприємств, що не завжди мають доступ або їх доступ обмежений до деяких елементів зазначеної інфраструктури. Така інфраструктура підтримки малих і середніх підприємств не може сприяти ефективному стимулюванню розвитку малих і середніх підприємств. Отже, надаваної допомоги малих і середніх підприємств недостатньо, існує багато проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях залежно від стану розвитку підприємництва в сучасних умовах.

У третьому розділі «**Розробка механізму ефективного стимулювання розвитку малих і середніх підприємств**» запропоновано використання економічної моделі для аналізу впливу кредитних ресурсів, отриманих підприємством, на показники його розвитку, розроблено організаційно-економічні важелі стимулювання розвитку малих і середніх підприємств.

Особливу роль набуває забезпеченість малих і середніх підприємств обіговими коштами, які не тільки дозволяють нормально функціонувати виробництву, але й забезпечують створення умов для подальшого їх розвитку. Занадто велике залучення позикових коштів обтяжує підприємство фінансовими зобов'язаннями, а дуже малий обсяг таких коштів не дозволяє підприємству розвиватися. Запропоновано модель, яка описує залежність між короткостроковими кредитними зобов'язаннями, власними обіговими коштами та обсягом реалізації товарів (робіт, послуг):

$$\Delta O_{RT} = \frac{\partial O_{RT}}{\partial KKP} \Delta KKP + \frac{\partial O_{RT}}{\partial B_{ок}} \Delta B_{ок} , \quad (1)$$

де O_{RT} – обсяг реалізації товарів (робіт, послуг);

KKP – обсяг короткострокових кредитних зобов'язань;

$B_{ок}$ – обсяг власних обігових коштів у структурі обігового капіталу.

Збільшення обігових коштів може привести до збільшення обсягів виробництва, проте якщо обсяг виробництва перевищує ємність ринку, то це не приводить до збільшення обсягу реалізації. Отриману модель можна використовувати для управління структурою та обсягом обігових коштів на малих і середніх підприємствах, хоча відсоткова ставка по кредитах на поповнення обігових коштів залишається для малих і середніх підприємств високою.

На основі дослідження зроблено висновки, що заходи щодо підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств повинні здійснюватися як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях (рис.3).

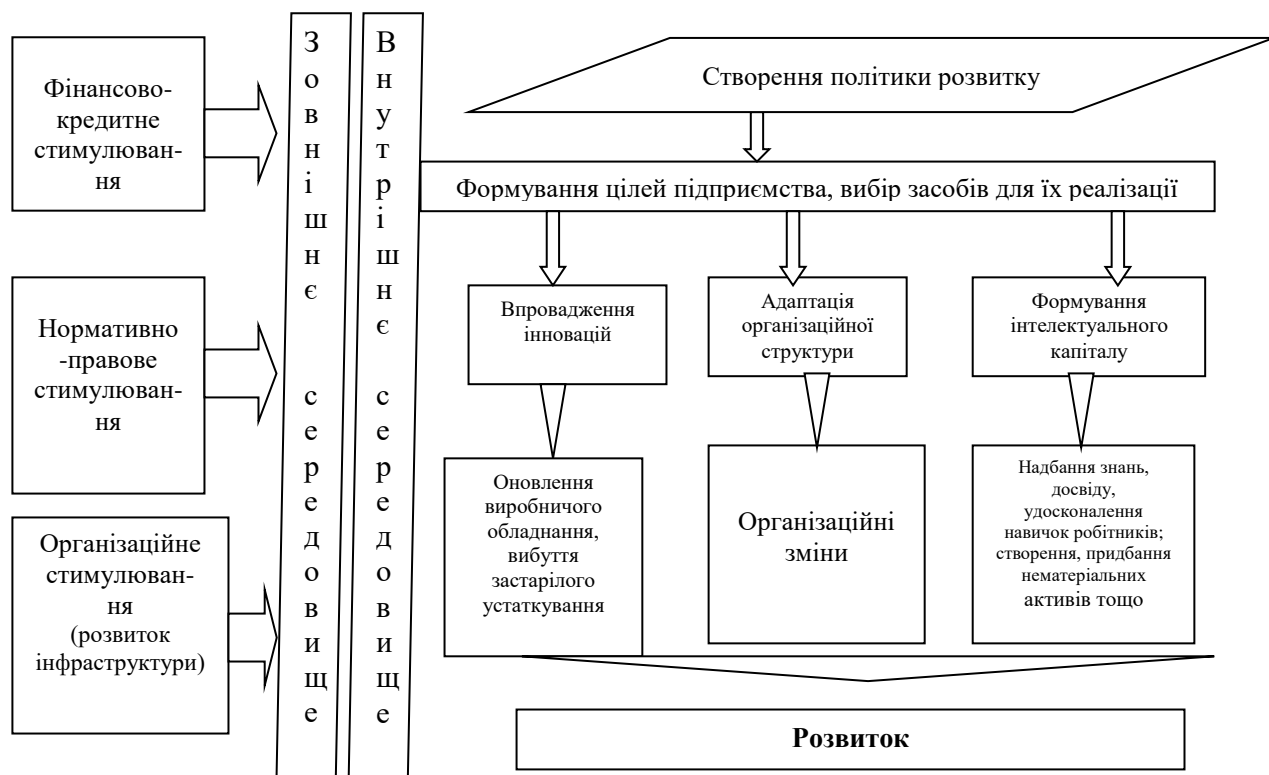

Рис. 3. Організаційно-економічні важелі підвищення ефективності стимулювання розвитку МСП

На макрорівні стимулювання розвитку малих і середніх підприємств повинне вдосконалюватися в наступних напрямках: нормативно-правове, фінансово-кредитне, організаційне. В умовах кризи для підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств особливу увагу треба приділити заходам фінансово-кредитної підтримки малих і середніх підприємств, а саме: створенню сприятливих умов для їх доступу до фінансово-кредитних ресурсів (рис.4).

Рис. 4. Фінансово-кредитний механізм підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств

Запропоновано заходи щодо створення партнерських відносин між державними структурами, комерційними банками та малими і середніми підприємствами, а саме: проведення активної реструктуризації та підвищення лімітів кредитування по наданих кредитах. Основними напрямками використання державних ресурсів повинні стати страхування й надання їм гарантій під кредит та під реальні заходи інноваційного розвитку, здешевлення лізингових платежів. Підтримка малих і середніх підприємств повинна бути надана на конкурсній основі у відборі проектів з урахуванням відповідності їх змісту пріоритетним напрямкам регіонального розвитку, визначеним органами місцевого самоврядування, на умовах повернення, платності з обов'язковим моніторингом впровадження проекту. Для реалізації даних напрямків повинні бути залучені не тільки кошти державного бюджету, а й приватний капітал. Це дасть змогу здійснювати гнучке державне регулювання, оптимально використовувати державні ресурси.

Шляхами вдосконалення нормативно-правового стимулювання розвитку малих і середніх підприємств повинні бути: спрощення довгострокових і дорогих дозвільних процедур, що регулюють діяльність суб'єктів малого підприємництва. Також запропоновано змінити систему контролю над діяльністю малих і середніх підприємств: установити регламентні строки,

періодичність і послідовність контрольних перевірок різними органами, виключити практику дублювання перевірок різними підрозділами однієї й тієї ж структури.

Дієвим елементом інфраструктури підтримки малих і середніх підприємств має бути створення розгалуженої системи інститутів, що забезпечують потреби малих і середніх підприємств у ресурсах (фінансових, майнових, технологічних, кадрових, інформаційних тощо) за рахунок держави із залученням коштів, об'єднань підприємців, з приватних джерел на некомерційній основі (субсидування, гранти, добродійність та ін.). Запропоновано створення постійно діючого виставкового комплексу для малих і середніх підприємств, у рамках якого будуть активно забезпечуватися відповідною інформацією вітчизняні та закордонні організації.

Для підвищення ефективності стимулювання малих і середніх підприємств необхідна активізація їхніх внутрішніх можливостей. На рівні самого підприємства запропоновано адаптацію організаційної структури підприємства та впровадження інноваційних технологій, створення політики розвитку підприємства та формування інтелектуального капіталу підприємства. Планомірний організаційний розвиток підприємства, впровадження ним інноваційних технологій повинні здійснюватися на підставі політики розвитку підприємства, що передбачає розробку сукупності цілей, правил, завдань, реалізація яких дозволить підприємству досягти бажаного результату діяльності.

Отже, активізація процесів стимулювання розвитку малих і середніх підприємств та координація різних напрямків роботи зі створення умов цього процесу, вдосконалення державної підтримки дозволять малим та середнім підприємствам зайняти гідне місце в економіці України та сприятиме її стійкому економічному зростанню у майбутньому.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено теоретичне узагальнення й практичне вирішення актуального наукового, практичного завдання щодо підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств. Дослідження проблеми та шляхів стимулювання розвитку малих і середніх підприємств дозволило зробити висновки та сформулювати пропозиції методологічного, наукового та практичного характеру.

1. На основі комплексного дослідження поняття «розвиток підприємства» запропоновано дану категорію розглядати як процес змін, які відбуваються під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників у процесі адаптації підприємства до вимог зовнішнього середовища шляхом цілеспрямованих внутрішніх змін, протягом якого воно змінює свій стан і властивості у таких напрямках: економічний, техніко-технологічний, соціальний, організаційний та екологічний.

Процес стимулювання розвитку малих та середніх підприємств – це комплекс заходів, механізмів, спеціальних дій політичного, фінансового, економічного та іншого характеру щодо перетворення економічних, матеріальних, соціальних і духовних стимулів в адекватні мотиви діяльності малих та середніх підприємств.

2. На основі дослідження поняття «малі і середні підприємства» було вдосконалено методологічні основи до їх класифікації: запропоновано доповнити кількісні критерії віднесення підприємств до малих і середніх якісними критеріями, що дозволить урахувати специфічні особливості малих і середніх підприємств та їхню функціональну роль і значення в ринковій економіці.

3. Проведений автором аналіз статистичної інформації щодо розвитку малих і середніх підприємств України в цілому та Одеського регіону зокрема за період 1999-2009рр. дозволив дійти висновку, що малі і середні підприємства розвиваються, однак їхній внесок у національну економіку є невеликим порівняно з зарубіжними країнами. Досягнутий рівень розвитку малих і середніх підприємств недостатній для виконання тієї ролі, яку вони повинні виконувати у ринковій економіці. Отже, ефективний розвиток цього сектора економіки повинен стати основою виходу із кризи за умов, якщо буде здійснюватися стимулювання їхнього розвитку.

4. Розроблено методичку оцінювання ефективності стимулювання та удосконалено змістовну характеристику системи показників розвитку малих і середніх підприємств на зовнішньому рівні (загальнодержавному та регіональному) і на внутрішньому (на рівні підприємства). Кожен рівень має свою систему показників, які характеризують стимулювання розвитку малих і середніх підприємств, що дозволяє сформувати системну оцінку ефективності їхнього стимулювання.

5. На основі аналізу роботи 30 малих і середніх підприємств Одеського регіону, які були відібрані шляхом простого випадкового відбору за період 2005-2008рр., встановлено, що фінансовий результат діяльності цих підприємств має тенденцію до зниження; на більшості підприємств зберігаються головні негативні тенденції, серед яких необхідно зазначити такі: збитковість, інвестиційна непривабливість, незадовільний фінансовий стан, зношеність основних фондів, низька забезпеченість кредитними ресурсами, що відображається на можливостях їх розвитку.

6. Дослідження проблем розвитку малих та середніх підприємств дозволило виявити, що розвиток малих і середніх підприємств в Україні здійснюється у несприятливому макро- та мікросередовищі в умовах фінансової кризи. Визначено, що державні програми й фонди не стали дієвими інструментами фінансової підтримки малих і середніх підприємств, що пов'язано з незначними фінансовими можливостями, викликаними обмеженими ресурсами бюджетної системи. Встановлено, що особливе місце у вирішенні проблеми підвищення ефективності

стимулювання розвитку малих і середніх підприємств посідає мікрокредитування, яке є найбільш доступним механізмом їх підтримки.

7. На базі економетричного аналізу запропоновано економічну модель для управління обсягом і структурою обігових коштів малих і середніх підприємств, що дає можливість оптимізувати обсяг їх короткострокових кредитних ресурсів. Отримана модель описує залежність між короткостроковими кредитними зобов'язаннями, власними обіговими коштами та обсягом реалізації товарів (робіт послуг).

8. На основі системного підходу розроблено комплексну систему рекомендацій та заходів, спрямованих на підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств завдяки детальному аналізу проблем, основних тенденцій і особливостей стимулювання розвитку малих і середніх підприємств в умовах виникнення та загострення кризових явищ в економіці України. Заходи щодо вдосконалення механізмів стимулювання розвитку малих і середніх підприємств на макrorівні рекомендовано здійснювати в таких напрямках: нормативно-правовому, фінансово-кредитному, організаційному. Запропоновано складові механізму вдосконалення процесу координації взаємодії між державними, фінансово-кредитними установами та малими і середніми підприємствами, що дає можливість створення спрощеного доступу малих і середніх підприємств до кредитних ресурсів. На рівні самого підприємства запропоновано здійснення зміни організаційної структури підприємства, впровадження інноваційних технологій, вдосконалення інтелектуальних ресурсів та створення політики розвитку підприємства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Куклінова Т. В. Ефективність діяльності та стимулювання розвитку малих та середніх підприємств // Ефективність реструктурованих господарських систем: проблеми і фактори підвищення: Монографія.// За заг. ред. док. екон. наук, проф. В. І. Осипова – Одеса: Атлант, 2008. – 21,18 д.а. (Особистий внесок здобувача: розкрито категорію "розвиток малих і середніх підприємств", розглянуті основні напрямки стимулювання розвитку малих та середніх підприємств, запропоновано організаційно-економічні важелі підвищення ефективності стимулювання розвитку малих і середніх підприємств – 1,89 д.а.).

2. Куклінова Т. В. Особливості фінансово-кредитної підтримки малих і середніх підприємств в умовах кризи// Економіка підприємства в умовах ринкових перетворень: Монографія.// За заг. ред. док. екон. наук, проф. О. Г. Янкового – Одеса: Атлант, 2010. – 24,1 д.а.

(Особистий внесок здобувача: розглянуто функціональну роль малих і середніх підприємств, запропоновано фінансово-кредитний механізм підтримки малих та середніх підприємств в умовах кризи –1,42 д.а.).

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Куклінова Т. В. Стимулювання розвитку малого бізнесу (на прикладі підприємств Одеського регіону) // Т. В. Куклінова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса: ОДЕУ, 2003. – Вип.15. – С. 151-155 (0,31 д.а.).

2. Куклінова Т. В. Фінансові механізми стимулювання розвитку малих та середніх підприємств Одеського регіону // Т. В. Куклінова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса: ОДЕУ, 2004. – Вип.18. – С. 192-196 (0,37 д.а.).

3. Куклінова Т. В. Підтримка розвитку малих та середніх підприємств в Одеській області // Т. В. Куклінова // Економіка підприємства: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Вип. 190: У 4 т. Том 4. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 1125-1129 (0,22 д.а.).

4. Куклінова Т. В. Проблеми класифікації підприємств за розміром // Т.В. Куклінова // Науковий вісник. – Одеса: ОДЕУ, 2006. – №12(32) – С. 15-24 (0,44 д.а.).

5. Куклінова Т. В. Проблеми розвитку малих та середніх підприємств Одеського регіону // Т. В. Куклінова // Труды Одесского политехнического университета: Научный и производственно-практический сборник по техническим и естественным наукам. – Одесса, 2006. – Вып. 1(25) – С. 282-285 (0,22 д.а.).

6. Куклінова Т. В. Стимулювання експортної діяльності малих і середніх підприємств Одеського регіону // Т. В. Куклінова // Вісник Хмельницького національного університету, 2006 – №4, Т.1(83) – С. 217-220 (0,28 д.а.).

7. Куклінова Т. В. Розвиток малих та середніх підприємств: проблеми аналізу та ефективності / Т. В. Куклінова // Вісник Хмельницького національного університету, 2007. – №4, Т.1(94) – С. 193-196 (0,36 д.а.).

8. Танасюк І. М., Куклінова Т. В. Мікрокредитування як механізм ефективного стимулювання розвитку малих та середніх підприємств // І. М. Танасюк, Т. В. Куклінова // Наукові праці. Науково-методичний журнал. – Т. 89. Вип. 76. Економічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 70-74 (0,37 д.а.).

Особистий внесок: запропоновані рекомендації щодо підвищення ефективності стимулювання розвитку малих та середніх підприємств завдяки детальному аналізу проблем мікрокредитування

9. Куклінова Т. В., Яценко В. П. Кредитне стимулювання розвитку малих та середніх підприємств в умовах кризових явищ // Т. В. Куклінова, В. П. Яценко // Вісник Хмельницького національного університету, 2010. – №4, Т.2 – С. 250-253 (0,36 д.а.).

Особистий внесок: запропоновано основні шляхи щодо створення кредитного механізму стимулювання розвитку малих та середніх підприємств в умовах загострення кризових явищ

Публікації за результатами участі у конференціях:

1. Куклінова Т. В. Підтримка розвитку малих та середніх підприємств в Одеській області // Т. В. Куклінова // Економіка підприємства: проблеми теорії та практики: Матеріали II Всеукр. практ. конф. Т.1. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 52-53 (0,7 д.а.).

2. Куклінова Т. В. Технопарки как средство эффективного развития малых предприятий // Т. В. Куклінова // Информация, анализ, прогноз – стратегические рычаги эффективного государственного управления: Материалы V Междунар. науч.-практ. конф. – К.: УкрИНТЭИ, 2006. – С. 137-141 (0,26 д.а.).

3. Куклінова Т. В. Шляхи підвищення ефективності стимулювання розвитку малих та середніх підприємств Одеського регіону // Т. В. Куклінова // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: Тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ.ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т.2. – С. 284-286 (0,21 д.а.).

4. Куклінова Т. В. Малі та середні підприємства: інноваційні аспекти розвитку // Т. В. Куклінова // Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції: Тези доповідей наук.-практ. конф. "Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції". –К.: УкрИНТЕІ, 2006. – С. 62-67 (0,28 д.а.).

5. Куклінова Т. В. Бізнес-інкубатори як інструмент стимулювання розвитку малих підприємств // Т. В. Куклінова // Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: Матеріали IV-ї Міжнар. наук.-практ. конф.: Черкаси, 11-13 квітня 2007р. – Черкаси: ЧДТУ, 2007. – С. 254-256 (0,93 д.а.).

6. Куклінова Т. В. Механізми стимулювання розвитку малих та середніх підприємств: мікрокредитування // Т. В. Куклінова // Актуальні проблеми соціально-економічно розвитку регіонів на сучасному етапі. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів та студентів, м.Чернівці, 2008 р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2008 – С. 145-147 (0,16 д.а.).

7. Куклінова Т. В, Яценко В. П. Проектное финансирование как средство стимулирования развития малых и средних предприятий // Т. В Куклінова, В. П. Яценко // Материалы Меж вуз. науч.-практ. конф. студ., аспирантов, преподавателей и молодых ученых Приднестровья и Украины "Оценки и прогнозы развития социальной, правовой и экономической сфер

жизнедеятельности общества в условиях современных преобразований". – Тирасполь, 2009р. – С. 84-87 (0,19 д.а.).

Особистий внесок: визначені основні проблеми розвитку малих та середніх підприємств.

8. Куклінова Т. В. Особливості фінансово-кредитної підтримки малих та середніх підприємств в умовах кризи // Т. В. Куклінова // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. "Освіта та наука в умовах глобальних викликів" – Сімферополь-Судак, 2010р. – С. 178-181 (0,17 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Куклінова Т.В. Ефективність стимулювання розвитку малих і середніх підприємств (на прикладі підприємств Одеського регіону). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 — економіка та управління підприємствами. — Одеський державний економічний університет. — Одеса, 2010.

У дисертаційній роботі розкрито методичні підходи до розробки механізму ефективного стимулювання розвитку малих і середніх підприємств завдяки детальному аналізу проблем, основних тенденцій та особливостей стимулювання їх розвитку на основі системного підходу. Визначено поняття «розвиток підприємства», «стимулювання розвитку підприємства», позначено їх місце в системі економічних категорій. Удосконалено змістовну характеристику системи показників стимулювання розвитку малих і середніх підприємств, що дозволяє сформувати системну оцінку ефективності їхнього стимулювання; економічна модель для управління обсягом і структурою обігових коштів малих і середніх підприємств, що дає можливість оптимізувати обсяг їх короткострокових кредитних ресурсів. Дістали подальший розвиток методологічні основи класифікації малих і середніх підприємств; авторський механізм координації взаємодії між державними, фінансово-кредитними установами та малими і середніми підприємствами з метою створення спрощеного доступу малих і середніх підприємств до кредитних ресурсів.

Ключові слова: малі і середні підприємства, розвиток підприємства, стимулювання, ефективність, системний підхід.

АННОТАЦИЯ

Куклинова Т.В. Эффективность стимулирования развития малых и средних предприятий (на примере предприятий Одесского региона). — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 — экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). — Одесский государственный экономический университет. — Одесса, 2010.

Диссертация посвящена исследованию актуальных теоретических и практических вопросов повышения эффективности стимулирования развития малых и средних предприятий.

В работе впервые на основе системного подхода предложены организационно-экономические рычаги эффективного стимулирования развития малых и средних предприятий на внешнем и внутреннем уровнях на основе детального анализа проблем, основных тенденций и особенностей этого процесса.

Усовершенствована система показателей, которая дает оценку эффективности стимулирования развития малых и средних предприятий: на внешнем уровне (на общегосударственном, региональных уровнях) и на внутреннем — (на уровне предприятия), которая позволяет сформировать комплексную оценку эффективности стимулирования их развития. Также была усовершенствована экономическая модель управления структурой и объемом оборотных средств малых и средних предприятий.

Получили дальнейшее развитие методологические основы классификации малых и средних предприятий — предложено количественные критерии отнесения малых и средних предприятий дополнять качественными критериями для учета их специфических особенностей, функциональной роли и значения в рыночной экономике.

Определены понятия «развитие предприятия», «стимулирование развития предприятия». Под понятием «развитие предприятия», в отличие от предыдущих определений, понимается процесс изменений на предприятии, которые происходят под влиянием внутренних и внешних факторов, процесс адаптации предприятия к требованиям внешней среды, на протяжении которого оно изменяет свои характеристики и состояние, характеризуется качественными преобразованиями в целом, появлением новых элементов, свойств в направлении прогресса. Предложено категорию «развитие предприятия» рассматривать в экономическом, социальном, технико-технологическом, экологическом направлениях.

Предложен механизм совершенствования процесса координации взаимодействия между государственными, финансово-кредитными учреждениями, малыми и средними предприятиями с целью создания упрощенного их доступа к кредитным ресурсам.

Ключевые слова: малые и средние предприятия, развитие предприятия, стимулирование, системный подход, эффективность.

THE ANNOTATION

Kuklinova T.V. Efficiency of stimulation of development of small and middle-sized enterprises (on the example of enterprises of the Odesa region). — Manuscript.

The dissertation for scientific degree of Candidate of Sciences in Economics, specialty 08.00.04 — Economy and management of enterprises. Odesa state economic university, — Odesa, 2010.

The dissertation deals with essential and urgent problems of increase of effectiveness of small and middle-sized enterprises stimulation. The concept «development of an enterprise» was defined. The principles of classification of small and middle-sized enterprises were improved to registrate its specific role and importance in market economy. The system of indices showing effectiveness of stimulation of small and middle-sized enterprises on outer and inner levels has been worked. The dissertation suggests the use of economic model for management of short-term credit assets. The thought analysis of the problem, of the main tendencies and peculiarities of stimulation of small and middle-sized enterprises made it possible to suggest organizational and economic means of effective stimulation of them.

Key words: development of enterprise, efficiency, small and middle-sized enterprises, stimulation, system approach.